

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKILLANTIRISHNING LINGVOMETODIK ASOSLARI

Tursunova Baxtigul Botirjon qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti talim tarbiya nazaryasi va metodikasi
boshlang'ich talim 2-kurs magistranti

Annotatsiya:

Ushbu ilmiy maqolada yosh kitobxonlarning bilim saviyalarini mustahkamlash va bunda kitobxonlikning ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Mutolaa madaniyati, ijtimoiy hodisalar, axborot olish ,lingvometodika.

KIRISH

Jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo'lgan. Har bir davrning o'z extiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o'z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e'tibor berilgan. Bugungi kunda “Mutolaa madaniyati”, “Kitobxonlik madaniyati”, “O‘qish madaniyati” kabi atamalar bilan qo'llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisalar axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlaridir.

METODOLOGIYA

“Mutolaa” so'zi arabcha “o'qish” degan ma'noga ega bo'lsa-da, bugungi kunda u kitob o'qishdan ko'ra kengroq tushunchani anglatmoqda. A. Umarov fikricha: “Mutolaa” madaniyati ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma'lumot olishga yo'naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o'zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me'yorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir. Ayni chog'da mutolaa madaniyatini ta'lim tizimlari orqali maxsus shakllantiradigan, ixtisoslashgan ma'lumotni inson hayoti davomida turli manbaalar – kitoblar (badiiy, ilmiy, o'quv, qomusiy), ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, televideniya, radio va shu kabilar), zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, elektron gazeta, jurnal, qo'llanma va hokazolar), shuningdek, subyekt bilan bevosita muloqotga kirishuvchi shaxslar (oila a'zolari,) orqali ega bo'linadigan turli yo'nalish va shakldagi umumiy ma'lumotdan farqlash lozim bo'ladi» 2 . Professor E.I.Yo'ldoshev «O'qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta'rif beradi: «O‘qish madaniyati – juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, kitobga qiziqish va uni sevish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilanishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo'lishni, shuningdek, kitobdan to'la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko'nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi» Jumladan, axborot olish madaniyati badiiy adabiyotni to'g'ri tushunish, undan estetik zavq olish, shuningdek, ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi

resurslar bilan ishlash, ma'lumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot okimlari orasidan kerakli, muhim bo'lgan ma'lumotlarni ola bilish, o'z kasbiy malakalarini oshirishda foydalanish, axborot-kutubxona muassasasidan to'g'ri foydalanish yo'llarini o'rganish ham axborot olish madaniyati tushunchasi doirasiga kiradi. Axborot olish madaniyatini to'liq egallagan shaxsga nisbatan esa kitobxon terminini qo'llash o'rinlidir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Safo Matchon: «Kitobxonlik – o'qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o'qish, ya'ni maqsadli o'qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo'lgan fikrini nechog'li uqishini, ya'ni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko'rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi». Uning fikricha kitobxonlik talanti tug'ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Kitobxonlik haqida gap ketganda, olmon mutafakkiri Gyotening quyidagi fikrini keltirish joizdir: «Kitobxonlikka o'rganish uchun qanchalik ko'p vaqt sarf qilinishini odamlar tasavvur qilmaydilar, buning uchun men hayotimning 80 yilini bag'ishladim, lekin hali ham o'rgandim, deb ayta olmayman». Professor V.F.Asmus o'zining «Kitobxonlik – mehnat va ijod» nomli maqolasida esa kitobxonlikka shunday ta'rif beradi: «Mutolaa vaqtida asar bir ko'zadan ikkinchi ko'zaga kuyilgan suv kabi kitobxon miyasiga quyilib qolmay, balki ijodkor kitobxon tomonidan qayta idrok etiladi». «Taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlarda, deb yozadi H.To'xtaboyev, - kitobxonlik fan darajasiga ko'tarilgan. Kitobxonlik kitobni targ'ib qilishgina emas, balki kitob o'qishni, o'qiladigan kitobni tanlay olishni, mag'zini chaqishni, ya'ni kitob yordamida o'zini anglashni o'rgatish hamdir O'zbek xalqi azaldan kitobxon xalq bo'lgan. Ajdodlarimiz kitob mutolaasi bilan muntazam shug'ullanganlar. Bolalarda juda yoshlikdan boshlab kitobxonlik madaniyati ko'nikmalari shakllantirilgan. O'tmishda bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ota-onalar, enagalar, murabbiylar zimmasida bo'lgan. Ko'pgina ziyoli, ma'rifatli oilalarda juda katta miqdordagi kitoblar saqlangan.

Yirik kutubxonalar olimlar va zadogonlar ixtiyorida bo'lgan. Madrasalarda ham kitob mutolaasi bilan toliblar izchil shug'ullanishgan. Bugungi kunda mana shu muqaddas meros va qadriyatga sadoqat sifatida o'quvchilarda maktab hamda kutubxona hamkorligida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ehtiyoji vujudga kelmoqda. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda maktab hamda kutubxona hamkorligini ta'minlash bo'yicha alohida ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurligi quyidagi sabablarga ko'ra yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda: • mazkur mavzuda bugungi kunga qadar maxsus pedagogik izlanishning amalga oshirilmaganligi; • o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda maktab hamda kutubxona hamkorligining ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari, metodologik asoslari etarli darajada ishlab chiqilmaganligi; • maktab kutubxonalari faoliyatini takomillashtirish, uni umumta'lim va umumtarbiyaviy faoliyatning uzviy bo'g'ini sifatida

baholab yondoshish talab darajasida emasligi, mazkur ijtimoiy-pedagogik institutlar orasida hamkorlikning ta'minlanmaganligi; • maktab kutubxonalarini ishini O'zbekiston maktablari oldiga qo'yilgan shu kungi talablardan kelib chiqqan holda maqsadli faollashtirish yo'llari va usullarini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlar va uslubiy tavsiyalarning ishlab chiqilmaganligi; • maktab kutubxonalarini faoliyatini o'quvchilar ongida milliy istiqloq g'oyasini shakllantirish talablari doirasida yoshlarni tarbiyalashning muhim markazi sifatida tizimli takomillashtirish yo'llarining nazariy asoslab berilmaganligi. Kitob insoniyat aql-zakovati yaratgan eng buyuk mo'jizalardan biridir. Kitoblar va kutubxonalar o'quvchi shaxsi kamoloti va uning taraqqiyotiga xizmat qilganligi uchun ham hamisha e'zozlanadi. Zamonaviy bolalar hamda maktab kutubxonalarini oldiga quyidagi vazifalarni yechish mas'uliyati qo'yilgan: - o'quvchilarning kitob bilan o'zaro aloqasini mustahkamlash ularni kitob o'qishga qiziqtirish, ta'lim-tarbiya jarayonida kitob va boshqa axborot manbalaridan foydalanishga keng imkoniyat yaratish; - o'quvchini badiiy adabiyotga qiziqtirish, kitob o'qishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirish, uni mustaqil o'qishga o'rgatish, badiiy adabiyot orqali o'quvchilarda badiiy-estetik didni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish; - o'quvchilarda izchil tarzda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish; - o'quvchilarning kitobni mustaqil mutolaa qilib, uni ijodiy o'zlashtirishga odatlantirish; - o'quvchilarda kitob bilan muloqotga kirishish ko'nikmalarini qaror toptirish; - o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalanish. Axborot resurs markazlari hamda maktab kutubxonalarini o'quvchilarning muloqotga kirishish, axborotlarni qabul qilish markaziga aylanmog'i lozim. Bunday kutubxonalarda faoliyat ko'rsatadigan kutubxonachilari esa o'quvchi bilan yaxshi muloqotga kirisha oladigan, badiiy adabiyotni tushuna oladigan, yuqori badiiy-estetik didga ega bo'lgan kutubxonachilar bo'lishi lozim. So'nggi yillarda kutubxonalarini axborotlashtirish ishlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Elektron o'quv xonalari, medioxonalar ochilmoqda. Bunday maxsus xonalar audiovizual materiallardan to'liq foydalanish uchun ixtisoslashgan uskunalari bilan jihozlanadi. O'quvchilar bilan ishlaydigan kutubxonachilari o'z mutaxassisligi bo'yicha kutubxonachilik, metodik, tadqiqot va boshqaruvchilik faoliyatlariga tayyor bo'lishi lozim. Kutubxonachilari insoniylik, bolalarga muhabbat, pedagogik fikrlash kabi fazilatlariga ham ega bo'lishi lozim. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda kutubxonachilari o'qituvchilar bilan hamkorlik qilish uchun quyidagilarni yaxshi bilishi kerak: - bolalar uchun yozilgan kitoblar haqida ma'lumotga ega bo'lishi; - o'quvchilarni kitob o'qishga odatlantirishda ko'zlanadigan pedagogik maqsad va vazifalarni to'g'ri anglab etishi; - o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish usul va yo'llarini o'zlashtirgan bo'lishi; - o'quvchilarga kitob o'qishni o'rgatishning turli usul, shakl, metodlarini tanlash va qo'llashni bilishi, bu jarayonda pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi; - pedagogik bilimlarga, badiiy asarni pedagogik va badiiy tahlil qilish ko'nikmalarini egallagan, badiiy va o'quv adabiyotlarining barcha turlaridan ma'lumotga ega bo'lishi, ushbu bilimlarni o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini

shakllantirish jarayonida qo'llay olishi; - o'quvchilar bilan pedagogik muloqot qilish metodlaridan foydalanish, notiqlik ko'nikmalari hamda ifodali o'qish malakasiga ega bo'lishi; - o'quvchilarning badiiy-ijodiy faoliyat xususiyatlarini bilishi hamda bu bilimlarni ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda qo'llashi; - avtomatlashtirilgan ish jarayonida hamda zamonaviy texnik vositalar bilan ishlashni bilishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston yoshlari va talabalari forumidagi nutqidan, –T.: 08.01.2021 yil yig'ilish materiallaridan
2. “2020 — 2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 781-sonli qarori, 14.12.2020 yil 4-bet
3. Y.Qayumxo'jayeva “O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari” –T.: 2011.-B.14-15.